

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 3 december 2014

Mål nr

B 1945-14

KLAGANDE

TJ

Ombud: Jur.kand. SL

MOTPARTER

1.GBJ

2. DP

Ombud och offentlig försvarare för 1 och 2: Advokat SL

SAKEN

Förtal

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göta hovrätts dom 2014-03-11 i mål B 1176-13

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom på så sätt att domstolen dömer GBJ och DP för förtal enligt 5 kap. 1 § brottsbalken och bestämmer påföljden för GBJ till 30 dagsböter på 700 kr och för DP till 30 dagsböter på 70 kr.

För försvaret av GBJ och DP i Högsta domstolen tillerkänns SL ersättning av allmänna medel med 35 090 kr. Av beloppet utgör 28 072 kr ersättning för arbete och 7 018 kr mervärdesskatt. Kostnaden ska stanna på staten.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

TJ har yrkat att åtalet ska bifallas.

GBJ och DP har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. GBJ och DP deltog under vårterminen 2011 i en fristående kurs vid Linköpings universitet. Kursen behandlade finansiella kriser och ekonomisk brottslighet utifrån ett samhällsekonomiskt och historiskt perspektiv. Kursen omfattade 7,5 högskolepoäng och bedrevs på halvfart. I kursen ingick föreläsningar och seminarier. Resultatet av studierna skulle redovisas i en hemuppgift och en uppsats. I kursen deltog drygt 20 studenter.
2. Inom ramen för kursen skrev GBJ och DP gemensamt en uppsats med titeln "TJ, Ekobrottsling, 'Maffians bankir' och en första klassens duperare". Uppsatsen, som arbetades fram under cirka tre veckors tid, baserades

huvudsakligen på uppgifter om TJ från brottmålsdomar meddelade åren 1994, 2003 och 2009, från tidningsartiklar som fanns på internet samt från två intervjuer. GBJ och DP sände den färdiga uppsatsen till handledaren för kursen som gjorde den tillgänglig för övriga kursdeltagare. Uppsatsen skulle sedan diskuteras vid ett seminarium. Genom ett misstag från universitetets sida kom uppsatsen även att läggas ut på internet.

3. TJ väckte enskilt åtal mot GBJ och DP och yrkade att de skulle fällas till ansvar för grovt förtal med anledning av vissa uppgifter som förekom i uppsatsen. Enligt gärningsbeskrivningen innefattade följande uppgifter i uppsatsen förtal.

- Smeknamnet Maffians bankir fick han i samband med att en polisrazzia mot hans hem ledde till en upptäckt av en resväska tillhörande TM, Hells Angels före detta ledare.
- Han har blivit uppmärksammad i media bland annat för att en av ”investerarna” som har blivit bedragen av honom var ingen mindre än programledaren LK.
- Utifrån alla utgångspunkter i teorin kan J inte sägas vara något annat än kriminell sedan tidig ålder. Hans kriminella bana började i de sena tonåren.
- Belief handlar bland annat om att visa respekt för lagen och tydligen har J aldrig gjort det.
- Laglydighet är ett ord som inte existerar i hans vokabulär.

4. Tingrätten dömde GBJ och DP för förtal beträffande uppgifterna i andra och tredje strecksatsen. Hovrätten har ogillat åtalet i dess helhet.

Frågan i Högsta domstolen

5. Frågan i Högsta domstolen är om uppgifterna i de fem strecksatserna har utgjort förtal av TJ och om straffrättsligt ansvar i så fall ska ådömas.

Bestämmelsen om förtal i 5 kap. 1 § brottsbalken

6. Den som utpekar någon som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning döms, enligt 5 kap. 1 § brottsbalken, för förtal till böter. Enligt bestämmelsens andra stycke ska dock inte dömas till ansvar om den som lämnat uppgiften var skyldig att uttala sig eller om det eljest med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken, under förutsättning att uppgiftslämnaren visar att uppgiften var sann eller att han eller hon hade skälig grund för den.

Är förutsättningarna enligt förtalsbestämmelsens första stycke uppfyllda?

7. Förtal förutsätter att en uppgift har lämnats. Det ska vara fråga om ett påstående med en sådan grad av bestämdhet att det går att pröva dess sanningshalt. Rena värdeomdömen kan inte utgöra förtal. Vidare gäller att uppgiften ska ha spridits till annan än den som uppgiften avser. Det krävs inte någon större spridning utan brottet är fullbordat så snart uppgiften kommit till åtminstone en tredje mans kännedom. En annan sak är att omfattningen av spridningen kan få betydelse när det gäller brottets svårhetsgrad.

8. En uppgift kan utgöra förtal om den är ägnad att utsätta den som uppgiften avser för andras missaktning. Bedömningen av vad som är en nedläggande uppgift ska göras från den utpekades utgångspunkt och inte utifrån allmänt rådande värderingar. Som särskilda exempel på uppgiftslämnande som uttrycker missaktning har i straffbestämmelsen angetts att någon utpekar annan som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt. Uppgifter av detta slag är således typiskt sett ägnade att utsätta någon för annans missaktning, i vart fall om de tar sikte på brottslighet eller klandervärdigt levnadssätt av allvarligare

slag. De är med andra ord i sig sådana att kravet på missaktning är uppfyllt. (Jfr prop. 1962:10 s. B 143.)

9. Det straffbara området är emellertid inte begränsat till uppgifter om brottslighet eller klandervärt levnadssätt, utan det kan också röra sig om uppgifter av annat slag. För att bedöma om en sådan uppgift är ägnad att utsätta den utpekade för andras missaktning krävs i regel att uppgiften sätts i relation till den utpekades yrke, ställning eller andra omständigheter av betydelse i det sammanhang där han eller hon förekommer. Här kan alltså frågor som rör exempelvis den utpekades livsstil få betydelse för bedömningen. Till skillnad från vad som är fallet i fråga om uppgifter som avser brottslighet kan uppgifter av detta slag sällan ställas i relation till någon mer objektiv måttstock, såsom att det enligt den i samhället rådande uppfattningen är förkastligt att begå brott.

10. De i detta mål aktuella påståendena får i samtliga fall anses utgöra uppgifter i förtalsbestämmelsens mening.

11. Uppsatsen har av GBJ och DP lämnats in för att diskuteras på ett seminarium, och kravet på att uppgifterna ska ha lämnats till annan är därmed uppfyllt. GBJs och DPs uppsåt har däremot inte omfattat att uppgifterna skulle få spridning utanför kretsen av kursdeltagare.

12. I samtliga fall innebär uppgifterna att TJ pekas ut som brottslig eller i vart fall klandervärd. Som tidigare angetts (p. 8) är uppgifter av detta slag sådana som typiskt sett är ägnade att utsätta den utpekade för andras missaktning. Det förhållandet att den utpekade har begått annan brottslighet än den som uppgifterna avser, och att hans eller hennes anseende därigenom redan kan ha påverkats i negativ riktning, kan inte annat än undantagsvis inverka på bedömningen när det gäller frågan om missaktning. Någon sådan undantags-situation föreligger inte i detta fall.

13. Sammantaget innebär det nu sagda att förutsättningarna enligt 5 kap. 1 § första stycket brottsbalken är uppfyllda, dvs. förtal i s.k teknisk mening föreligger.

Straffrihet enligt 5 kap. 2 § andra stycket brottsbalken?

14. Som har framgått är straffbestämmelsen om förtal uppbyggd så att ett uppgiftslämnande som uppfyller kraven enligt bestämmelsens första stycke ändå kan vara straffritt, om det var försvarligt att lämna uppgiften och uppgiftslämnaren visar att uppgiften var sann eller att han eller hon hade skälig grund för uppgiften.

15. När det gäller försvarlighetsbedömningen betonas i förarbetena till bestämmelsen att det måste finnas utrymme för den politiska debatten. Också andra samhälleliga, kulturella och vetenskapliga frågor måste få ventileras, även om därigenom enskilda personer skulle i viss mån angripas. (Se prop. 1962:10 s. B 144). Vid bedömningen av om det var försvarligt att lämna en uppgift ska man i princip bortse från om den är sann eller om den som lämnat uppgiften hade skälig grund för den. Man bör således, för att inte påverkas av kännedom om uppgiftens sanningshalt, vid prövningen utgå från att uppgiften är sann. (Se NJA 1987 s. 285 I, NJA 2006 s. 16 och Nils Jareborg och Sandra Friberg, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2010, s. 74.)

16. De i målet aktuella uttalandena har lämnats i en uppsats som var avsedd att diskuteras på ett seminarium. Fastän det inte har rört sig om ett vetenskapligt arbete måste intresset av att fritt kunna få utbyta tankar under en utbildning på akademisk nivå väga tungt. Till detta ska läggas att TJ vid tre tillfällen hade fällts för betydande ekonomisk brottslighet. Rättegångarna och de meddelade domarna hade fått relativt stor publicitet. En viss offentlig diskussion rörande hans person och den brottslighet som han dömts för fick

därför anses ha varit befogad. Sammantaget har det varit försvarligt av GBJ och DP att lämna de aktuella uppgifterna i uppsatsen, vilket TJ i målet också har godtagit.

17. GBJ och DP har anfört att de hade skälig grund för uppgifterna, något som det ankommer på dem att visa. Kravet på skälig grund kan sägas innefatta ett slags undersökningsplikt rörande de lämnade uppgifternas riktighet. En allvarigare beskyllning och ett tydligare utpekande bör leda till ett strängare krav när det gäller underlaget för uttalandena (jfr prop. 1962:10 s. B 145 och NJA 1987 s. 285 II).

18. Uppgiften i andra strecksatsen innefattar ett påstående om att TJ dömts för bedrägeri i förhållande till programledaren LK. Av den tidningsartikel som GBJ och DP hänvisat till i det sammanhanget framgår emellertid tydligt att åtalet har ogillats i den delen. De hade också tillgång till den aktuella domen. Uppgiften i tredje strecksatsen om att TJ inte kan sägas vara annat än kriminell sedan tidig ålder och att han påbörjade sin kriminella bana i de sena tonåren får anses vara en relativt allvarlig beskyllning där underlaget utgjordes av allmänt hållna uppgifter från en anonym före detta klasskamrat till TJ och från en artikel i Sydsvenskan som även den baserades på en intervju med en tidigare klasskamrat. Uppgifterna i artikeln ger inte stöd för den slutsats som dras i uppsatsen.

19. Vid bedömningen av om skälig grund för uppgifterna fanns bör beaktas under vilka omständigheter som uppgifterna lämnades. I detta fall är det fråga om uppgifter i en uppsats inför ett seminarium på ett universitet. Det måste generellt sett kunna ställas krav på att studenter på universitetsnivå i rimlig grad kontrollerar det material som uppgifter i en uppsats bygger på när det framförs påståenden om att en utpekad person har begått brott.

20. Sammantaget har GBJ och DP inte visat att de hade skälig grund för uppgifterna i andra och tredje strecksatserna. Med stöd av andra stycket i

förtalsbestämmelsen kan de följaktligen inte undgå straffansvar för dessa uppgifter.

21. I fråga om de övriga uppgifterna saknas skäl att göra någon annan bedömning än den hovrätten har gjort. GBJ och DP har således visat att de hade skälig grund för att lämna dessa uppgifter. Uppgiftslämnandet har därmed i dessa delar varit straffritt.

Straffrihet på annan grund?

22. I förarbetena till förtalsbestämmelsen anges att det inom familjen eller andra kretsar av närstående bör finnas ett vidare utrymme att uttala sådant som kan anses nedsättande. Man bör i en sådan krets kunna vara mindre nogräknad och lägga mindre band på sin tunga än annars. Uttalanden gjorda under sådana förutsättningar skulle därmed vara tillåtna även om uppgiftslämnaren har saknat skälig grund för uppgiften. (Se prop. 1962:10 s. B 144 f.)

23. Som har framgått lämnades uppgifterna i förevarande fall i en uppsats framtagen inom ramen för en universitetskurs. Även om uppsatsen inte varit avsedd att spridas till andra än till kretsen av kursdeltagare, är omständigheterna inte jämförbara med uppgiftslämnande inom en begränsad och förtrolig krets av det slag som åsyftas i det nyss berörda förarbetsuttalandet. Uppgiftslämnandet kan därför inte vara straffritt på denna grund.

24. När det gäller gränsen för vad som utgör en straffbar gärning bör också beaktas den oskrivna undantagsregel som i den straffrättsliga litteraturen behandlas under rubriken social adekvans. Ansvarsfrihet enligt principen om social adekvans kan aktualiseras beträffande situationer där det framstår som orimligt och oavsiktligt att ett straffrättsligt ingripande sker. I litteraturen har framförts att i de fall där ansvarsfriande undantag kan tänkas föreligga trots att

gärningsmannen inte kan visa att uppgiften är sann eller att han eller hon haft skälig grund för att hålla den för sann bör gärningens syfte ha särskild betydelse. Som exempel på sådana syften har anförts avsikt att motverka ryktesspridning, framställa en dementi, påtala missförhållande, påkalla utredning och reparera eller förhindra någon sorts skadeverkan. (Se Petter Asp m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2010, s. 280 f. samt Nils Jareborg och Sandra Friberg, a.a., s. 77.)

25. I förevarande fall har något sådant särskilt syfte inte legat bakom uppgiftslämnandet. Det förhållandet att GBJ och DP var studenter och därmed genomgick utbildning skulle emellertid, även om det var fråga om en kurs på universitetsnivå, kunna anföras som skäl för att lägre krav bör ställas på dem när det gäller kontroll av uppgifternas riktighet. Det är med ett sådant synsätt rimligt att vissa misstag kan få göras i en utbildningssituation utan att ett straffrättsligt ansvar inträder. Mot detta talar dock att det av uppsatsen framgår att frågor om källkritik behandlades inom ramen för den aktuella kursen. Till detta kommer att både GBJ och DP sedan tidigare hade erfarenheter av studier på högskolenivå.

26. Undantagsregeln om ansvarsfrihet till följd av social adekvans kan mot bakgrund av det nu anförda inte leda till att GBJ och DP kan undgå ansvar för förtal.

27. De skäl som ligger bakom den på det tryckfrihetsrättsliga området tillämpliga s.k. instruktionen (1 kap. 4 § första stycket tryckfrihetsförordningen) påverkar inte bedömningen av GBJs och DPs ansvar i detta fall.

Sammanfattande slutsats

28. Av den redovisade bedömningen följer att GBJ och DP ska dömas för förtal beträffande två av uppgifterna (andra och tredje strecksatsen). I övriga delar ska åtalet ogillas. Med hänsyn till det begränsade straffvärdet bör påföljden för var och en av dem bestämmas till 30 dagsböter.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Stefan Lindskog (skiljaktig),
Ann-Christine Lindeblad, Kerstin Calissendorff (skiljaktig), Dag Mattsson
och Anders Eka (referent)
Föredragande justitiesekreterare: Peder Bjursten

**BILAGA TILL
PROTOKOLL**

2014-10-21

Mål nr

B 1945-14

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Kerstin Calissendorff, med vilken justitierådet Stefan Lindskog förenade sig, är skiljaktig och anför:

Jag delar majoritetens bedömningar beträffande de fem åtalade uppgifterna utom i de hänseenden som anges i det följande.

När det gäller prövningen av åtalet om bedrägeri mot LK friades TJ visserligen, men han dömdes samtidigt för att ha bedragit ett tjugotal andra personer. Den felaktiga uppgiften rörande LK bör därför inte ses som ett oriktigt påstående om ett brott utan som ett oriktigt påstående om vem som var ett av hans många brottsoffer. Det föranleder frågan om den felaktiga uppgiften att LK ingick bland dessa har i sig varit ägnad att utsätta TJ för andras missaktning i den mening som avses med bestämmelsen i 5 kap. 1 § brottsbalken.

TJ har gjort gällande att påståendet att han skulle ha bedragit programledaren LK har påverkat synen på honom bland personer han dagligen möter. Föräldrar, grannar och andra i hans närhet har uttryckt missaktning för honom med anledning av uppgiften.

Vad som är en nedsättande uppgift ska avgöras från den utpekades utgångspunkt. Bedömningen ska emellertid göras objektivt. Det ger ett visst utrymme för normativa värderingar.

Det kan visserligen vara på det sättet som TJ gör gällande, nämligen att om ett brottsoffer är en populär person leder det till större ringaktning av gärningsmannen än om personen är impopulär eller okänd. Men att fästa avseende vid det i förtalshänseende innebär indirekt att en omotiverad skillnad görs mellan olika brottsoffer. Ett hänsynstagande till sådana förhållanden som den allmänna inställningen till brottsoffrets person avviker också från vad som i straffrättsligt hänseende är att bedöma som klandervärt i det påstådda handlandet.

Om man ser bort från att LK är en känd och populär person, vilket är ett irrelevant förhållande för den grad av straffrättsligt klander som ett be-
drägeribrott mot honom hade kunnat föranleda, så kan den felaktiga uppgiften att han var ett brottsoffer inte i sig anses utgöra en kränkning i teknisk mening. Den lämnade uppgiften utgör därför inte förtal av TJ.

När det gäller uppgiften att TJ var kriminell sedan tidig ålder och inledde sin kriminella bana i slutet av tonåren, delar jag majoritetens uppfattning att det rör sig om förtal i teknisk mening och att GBJ och DP inte har visat att de hade skäligen grund för sitt påstående. Jag har emellertid en annan uppfattning beträffande frågan om den felaktiga uppgiften ska leda till straffansvar.

I uppsatsen ställs frågor om huruvida TJs brottslighet har sin grund i att han har utnyttjat de tillfällen som har getts honom att begå ekonomiska brott eller

om han helt enkelt har saknat incitament att hålla sig laglydig. Det redogörs relativt detaljerat för de sammantaget elva åtal som prövades i de tre domarna. Vidare lämnas en beskrivning av affärsverksamhet som TJ uppges ha bedrivit under gymnasietiden. Författarna drar i sin analys bl.a. utifrån två teoretiska förklaringsmodeller långtgående slutsatser om TJ.

GBJ och DP har visserligen inte visat att påståendet att TJ var kriminell sedan tidig ålder och inledde sin kriminella bana i slutet av tonåren är sant. I målet är det emellertid utrett att TJ i den första domen rörande ekonomisk brottslighet dömdes för en gärning som han begick när han var 24 år.

Uppgiften har lämnats i en utbildningssituation. GBJ och DP hade inom ramen för en kurs på universitetsnivå fått till uppgift att skriva en uppsats på ett förelagt tema. Uppsatsen skulle ligga till grund för en diskussion med kursdeltagarna under ledning av en lärare. Bristande källkritik och noggrannhet måste förutsättas föranleda påpekanden under behandlingen av uppsatsen. Mot denna bakgrund bör det finnas ett visst utrymme för misstag.

Uppgiften om när TJ begick sin kriminella debut får i betraktande av omständigheterna anses ha haft mindre betydelse för den bild av TJ som tecknas i uppsatsen. Med hänsyn till det och till det sammanhang vari uppgiften lämnades får felaktigheten tolereras, trots att utrymmet för straffrihet i ett fall då uppgiften inte har visats vara sann måste anses vara snävt. (Jfr den i sig annorlunda situationen i NJA 1966 s. 565 samt på tryckfrihetens område Hans-Gunnar Axberger, Tryckfrihetens gränser, 1984, s. 244 f.)

Av det anförda följer att åtalet mot GBJ och DP enligt min mening ska ogillas och hovrättens domslut alltså fastställas. I övriga frågor är jag ense med majoriteten.